

ГУМАНІСТИЧНІ ІДЕЇ Г.С.СКОВОРОДИ В ПОГЛЯДАХ НА ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У даній статті авторами були проаналізовані гуманістичні ідеї Григорія Савича Сковороди щодо виховання гармонійно розвинутої особистості.

В основу нинішніх освітніх змін, які мають уплинути на подальший розвиток освіти, покладено гуманістичну концепцію, яка трактує освітньо-виховний процес «як необхідну умову для особистісного самовираження людини, як можливість найбільш повно й адекватно відповідати природі людської особистості» [5, с.17]. Увага до проблем особистості зумовлена тим, що рівень розвитку інформаційно-технологічного суспільства об'єктивно вимагає все більшого розвитку від людини [4]. Водночас на передній план виходить і суб'єктивне прагнення людини до активного й творчого самоствердження, що з необхідністю передбачає «самовдосконалення і самореалізацію», становлення «вільної, суспільної особистості» [3, с.11]. Завдання розвитку особистості виявляють і проблеми морально-духовного аспекту, оскільки в умовах сучасного суспільства людина в ситуаціях самоствердження і самореалізації інколи опиняється в ситуації морального вибору. Отже, на перший план мають вийти не професійні, а моральні якості індивіда, адже мораль «крокує не до істини, а до добра, не через логіку, а через совість» [1, с.510]. Таким чином, сучасна гуманітарна думка доходить висновку про необхідність проголошення «принципу цінності особистості, її піднесення... як головних ознак гуманістичної психології, педагогіки, в цілому – суспільства» [6, с 126].

Вирішення завдань розвитку особистості в сучасному суспільстві спонукає науковців і педагогів до розробки новітньої теорії розвитку особистості (І.А.Бех, Г.О.Балл, СД.Максименко, В.О.Моляко та ін.). Надзвичайно цікавим і необхідним з позицій історії і теорії педагогіки вбачається дослідження поглядів на особистість в педагогічно-освітній спадщині видатних педагогів, а також нового бачення їхніх ідей, співзвучних сучасним освітньо-педагогічним проблемам.

Концепція особистості Григорія Сковороди бере свій початок з його уявлення про подвійну природу всього сущого – зовнішню (видиму) і внутрішню (приховану). Людина взагалі, як і кожна окрема людина зокрема, – це окремий світ – «мікрокосмос» (на відміну від всесвіту), який як «маленький

* © Комінарець Т.В., Кучер О.А.

простой камушек, в котором ужасный пожар затаился». Видима натура – «камушек» – матеріальна, невидима – «пожар, що затаївся» – духовна.

Підкреслюючи індивідуальність кожної людини, Григорій Сковорода вдається до надзвичайної образності. Так, він подає зображення фонтану, що наповнює різні ємності, з написом «нерівна всім рівність». У цьому символі й зовнішня різноманітність, і сутнісна (за призначенням, «сродність») несхожість, і внутрішня (духовна) відмінність. В дану алегорію він вкладає подвійне значення: кожна людина неповторна, кожну наповнює «бог» (або «природа») відповідно до внутрішніх, індивідуальних потреб.

Пізнання людини для Г.С.Сковороди – це пізнання її внутрішньої природи, оскільки «не внешняя наша плоть, но наша мысль – то главный наш человек» [9, с. 160]. Тобто інтелектуальні й моральні якості для нього складають основні характеристики особистості, власне кажучи, роблять людину особистістю.

Прояснюючи соціальну природу особистості і притримуючись при цьому ідеї «сродності» й слідування за «натурою», мислитель змальовує суспільство як складне утворення, в якому кожний його член є виключно індивідуальним. В його образній, символічній системі людина у суспільстві теж виступає в дуальній концепції: особистості, що живуть «за натурою», «составляют плодоносный... общества сад, так, как часовую машину свои части. Она в то время порядочное продолжает течение, когда каждый член не только добр, но и сродную себеразлившаяся по всему составу должности часть отправляет» [9, с. 417]. Окреслюючи місце особистості в суспільстві, мислитель одночасно використовує два символи, що складають корелятивні пари, в яких кожен з елементів на перший погляд заперечує інший: «Сад» – «машина» (живий – неживий), «плодоносный» – такий, що «часовой машины часть» (творчий, самостійний, абсолютно самодостатній – лише деталь механізму задля злагодженого руху). Без перебільшення можна констатувати, що в цій алегорії Г.С.Сковорода висловлює думку про включення індивіда в суспільні відносини, в якому він (індивід), з одного боку, має свободу реалізувати себе саме як особистість у власній творчій діяльності, що принесе плоди (тобто в розвитку), а з іншого, – несе індивідуальну відповідальність за функціонування усього суспільства, виконуючи обов'язки на своїй ділянці. Свобода і відповідальність, про які він неодноразово говорить, якраз і є тими факторами, що допомагають формувати особистість, тобто забезпечують її розвиток.

Основою вчення Г.С.Сковороди про розвиток особистості є ідея самопізнання. «Узнай себе», «разуміти себе самого» – це провідна думка багатьох його творів. Самопізнання, на думку педагога, веде до самовдосконалення і саморозвитку. Спонукаючи до рефлексії – «наглядай за душею, яке в ній зерно проростає», нагадує про самовдосконалення – «не барися полоть, як де недобре зійшло, все повиполюй мерщій» [8, с. 287]. Від ідеї самопізнання й самовдосконалення Г.С.Сковорода підходить до ідеї саморозвитку. Він підкреслює, що розвиток особистості повинен відбуватися різнобічно та взаємопов'язано: інтелектуальний має відбуватися водночас із фізичним, інтелектуальний невід'ємний від морального й духовного. Напруження інтелектуальних і моральних сил (виховання волі через обрання морального вчинку) стає тим шляхом, яким має йти людина не лише в пізнанні світу, самопізнанні, але й у постійній роботі з духовного самовиховання, зростання, тобто саморозвитку. Про це зазначає Григорій Сковорода у багатьох творах, особливо у тих, що мали спеціальне педагогічне призначення, зокрема у листах до Михайла Ковалинського. Водному з них педагог наставляє свого учня: «Колупай всередині себе колодязь тієї води, яка зростить і твій дім і сусідські. Всередині тебе є та основа, яку Плутарх називає джерелом спокою: намагайся це джерело очистити...» [8, с. 309]. Тут виразно звучить думка народного вчителя про необхідність формування діяльнісного, продуктивного способу життя в суспільстві.

У його педагогічних поглядах віддзеркалені основні напрями передової педагогіки: гуманізм, демократизм, висока моральність, любов до батьківщини і народу. У притчах та байках письменник висміював бездуховне дворянсько-аристократичне виховання і протиставляв йому позитивний ідеал виховання, мета якого – утвердження високих моральних якостей, формування гармонійно-розвинутої особистості.

Григорій Сковорода наголошував, що в кожній людині закладені великі творчі сили, здібності. Завдання педагога полягає передусім у тому, щоб ці здібності розпізнати і відповідно розвинути. «Клубок сам собою покотився из горы, отними только препятствующий камень претыкания. Не учи его катиться, а только помогай. Яблони не учи родить яблока, уже сама натура её научила...»

Можливість гармонійного розвитку особистості, на переконання Г.С.Сковороди, вже закладена в людині самою природою: «Природа есть первоначальная всему причина и самодвижущаяся пружина [7, с. 417-418]. Чи бачить Григорій

Сковорода межі розвитку? Вочевидь його думки щодо наповнення «по вместимости» та «менее имеет, но в том равен большему, что равно есть полный» – це пояснення того, що намагання кожної особистості до найбільш повного задоволення своїх особистісних потреб настільки ж можливе, як і необхідне. Рефлексуючи, кожна особистість із необхідністю має з'ясувати, чи «наполнен по вместимости», чи «есть полный» [7, с. 435]. На цьому він неодноразово наголошує у вже згаданих листах до свого учня. Філософ і педагог неодноразово зауважує про необмеженість духовного розвитку. Так, зустрічаємо в його творах образи, які змальовують цю необмеженість, яка виступає водночас і умовою свободи задля розвитку: порівняння духовного простору з неосяжним океаном або з безмежним небесним простором [8, с. 231].

Спираючись на думки, висловлені в його творах, приходимо до висновку, що людина це істота активна, діяльна, соціальна. Він розрізняє дві сторони її діяльності – «сродна» предметна праця і духовний розвиток. Причому діяльність у предметному світі суспільства виявляється окресленою межами «сродністю», а духовний розвиток безмежний. Саме в цьому виявляються обидві сторони його вчення, з одної – самопізнання і саморозвиток за «сродністю», з іншої – «сродність» визначає нахили людини до виконання певного виду діяльності та дані їй від народження. Проте діяльність людини з духовного самовдосконалення і морального зростання нічим не обмежена.

Зауважимо, що Г.С.Сковорода, вбачав у кожній людині неповторну індивідуальність, яка має розвиватися за власними природними здібностями і розуміти розвиток особистості як єдиний цілісний процес. Складовими розвитку особистості (або напрямками її розвитку) педагог вважав інтелектуальний, здоров'язбережувальний (наголошуючи як на фізичній, так і на моральній стороні), практично-діяльнісний, морально-вчинковий і духовний.

Г.С.Сковорода обмежував розвиток особистості в практично-діяльнісній сфері «сродною працею», проте духовно-моральний розвиток уважав безмежним. Так, необхідною умовою розвитку, на його думку, виступає свобода, яку він поєднує із особистісною відповідальністю за власні вчинки. Він переносить розвиток у внутрішню, духовну сферу діяльності особистості і всю відповідальність покладає на особистість. Ставить перед людиною вимоги самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення, яке передусім має не зашкодити суспільству.

Отже, проаналізувавши творчу спадщину Г.С.Сковороди, підкреслимо, що йому був притаманний гуманістичний погляд на людину. Своїми ідеями він привертав увагу до особистості як істоти соціально активної і діяльній, яка має право на власний особистісний розвиток, що в будь-якому випадку буде відмінним від розвитку іншої особистості. Він наголошував на щасті людини, яке вбачав у творчій праці й задоволенні духовних потреб особистості.

Г.С.Сковорода збагатив і продовжив найкращі традиції вітчизняної педагогіки. Його педагогічні ідеї розвивали Іван Котляревський, Григорій Квітка-Основ'яненко. Вони вплинули на освітню діяльність Кирило-Мефодіївського товариства, на формування педагогічних поглядів Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Коцюбинського та інших видатних наших земляків. І на сьогодні нам обов'язково слід звертатися до мудрості народного вчителя – Григорія Савича Сковороди.

Література:

1. Андрущенко В.П. та ін. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: Підручн. – Вид. 3-є, випр. та доп. – К., 2006.
2. Губерський Л. та ін. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світогляд. аналіз. – К., 2002.
3. Кравченко Т.В. Сутнісні характеристики соціалізації // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 2007. – № 3(56). – С 11-19.
4. Кремень В.Г. Інноваційна людина: Україна на шляху європейської інтеграції. // Агора. Україна в європейському контексті. – Вип. 5. – К., 2007. – С 5- 16.
5. Кремень В.Г. Поступ до нової філософії освіти в Україні // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002. Збірник наукових праць до 10-річчя АПН України. – Частина 1. – Харків, 2002. – С. 9-23.
6. Рибалка В. Принцип цінності особистості у психології, педагогіці та суспільстві // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Українсько-польський журнал / За ред. ГА.Зязюна та ін. – К., 2007. – Вип. IX. – С. 121-128.
7. Сковорода Г. Повне зібрання творів у двох томах. – Т. I. – К., 1973.
8. Сковорода Г. Повне зібрання творів у двох томах. – Т. II. – К., 1973.
9. Ткаченко Л.І. Гуманістична концепція Г.С.Сковороди в контексті сучасної освітньої парадигми // Питання професійної підготовки фахівців у сучасних педагогічних дослідженнях: Зб. наук, праць. – Харків, 2007. – С. 268-278.
10. Шинкарук В., Іваньо І. Григорій Сковорода // Сковорода Г. Повне зібрання творів у двох томах. – Т. Т. – К., 1973. – С. 11-57.